

OCTAVI AGUILERA

MIQUEL DELS SANTS OLIVER: LA
TRANSICIÓ DE LA RENAIXENÇA AL
MODERNISME A MALLORCA

I. Introducció

Transcorria el mes de juliol de l'any 1904. Un mallorquí, que havia estat cofundador i director del diari "*La Almudaina*", a més d'autor de diversos llibres i secretari i director del Banco del Fomento Agrícola de Mallorca, arribava a Barcelona, on havia cursat la carrera de Dret, per instal·lar-s'hi d'una manera definitiva. Tant, que aquí va morir i aquí va voler ser enterrat. Tenia ja 40 anys quan va adoptar aquesta importantíssima decisió de canviar de residència, la qual ha estat considerada de distintes maneres. Agustí Calvet, "Gaziel", l'únic escriptor català que va estudiar amb cert deteniment l'obra d'aquest mallorquí, va dir que va ser un "fet lamentable", volent fer entendre que l'última part de la seva vida va ser una mena d'error existencial: "La tragedia íntima de este gran isleño fue, en todos sentidos, el haber tenido que salir de la isla". (1) No sembla molt encertada aquesta impressió d'en Gaziel, per quant Miquel dels Sants Oliver i Tolrà - que aquest es el mallorquí a qui em refereixo - havia dut a terme una sèrie de contactes previs per determinar les seves possibilitats professionals a Barcelona. Gràcies, sobretot, a Joan Maragall, President de l'Ateneu barceloní, va entrar com a oficial de secretaria de dita institució i com a redactor del "*Diario de Barcelona*", en el qual havia començat a col·laborar un any abans (el 1903). I sols un any després, concretament el maig del 1905, era nomenat director del prestigiós rotatiu, que des de la mort de Manyé i Flaquer no havia aconseguit trobar un director que l'encarrilés ideològicament. Un altre any més i Miquel dels Sants Oliver, abandonat el "Brusi" per diferències ideològiques amb la propietat del periòdic, va entrar a formar part de la

redacció de "*La Vanguardia*", diari del qual fou aviat director, i que va esdevenir, amb ell en aquest càrrec, el de més tiratge del Principat i de la Península.

Però no és intenció meva descobrir Mediterranis, com ho seria parlar aquí de l'etapa barcelonina del meu il.lustre paísà, que arribà a ser president de l'Ateneu i un dels membres fundadors de l'Institut d'Estudis Catalans. Explicar aquí tota la seva rellevant trajectòria catalana seria agosarat per part meva, tant com divulgació sobrant. El meu propòsit és parlar del Miquel dels Sants Oliver de la seva primera etapa mallorquina, de quina va ser la seva tasca periodística, intel.lectual, i de com la societat de l'illa va acollir el seu missatge.

II. *Esbós bio-bibliogràfic*

Vegem, d'entrada, un breu esquema de la seva biografia, un lleuger repàs a una documentada dada biogràfica. Ens basarem, sobretot, en els documentats estudis que li ha dedicat Gregori Mir. (2)

Miquel dels Sants Oliver i Tolrà, va néixer el 4 de maig del 1864, a Campanet, una vila situada als peus de la serra de Tramuntana, que anys després va donar a les Illes una altra de les seves figures preminents, la qual també, per cert, va passar per una fase de residència barcelonina: el llatinista, periodista i poeta Llorenç Riber. El seu pare, Joan Lluís Oliver i Sabrafín, era mestre, però tenia una decidida vocació pel periodisme, al qual acabaria dedicant-se; és considerat com l'introduïdor del periodisme modern a l'illa. Miquel dels Sants Oliver va estudiar a l'Institut Balear, on va tenir al reconegut poeta Josep Lluís Pons i Gallarza com a mestre. L'any 1881 va guanyar un premi als actes d'homenatge a la memòria de Calderón de la Barca. En aquests actes va conèixer el gran poeta Joan Alcover, amb qui després va mantenir una ferma amistat i que ha estat un dels que es van ocupar d'analitzar la seva vida i obra. Explica així aquell moment: "Un adolescent d'agradosa figura va muntar a l'escenari a rebre el premi destinat als alumnes de l'Institut, per una biografia de l'autor de "*La vida es sueño*", i la menció honorífica per un sonet a Calderón, que el jove estudiant va llegir, entre grans aplaudiments del públic, inclús els meus. Era l'Oliver. Jo no el coneixia, i des d'aquell moment no el vaig perdre mai de vista, i poc després començà entre nosaltres una amistat que no s'havia d'interrompre". (3)

Aquell mateix any del 1881 es va traslladar a Barcelona per estudiar la carrera de Dret, cosa que va fer sense massa lluïment -com en tots els seus estudis- i que va acabar, ni més ni menys, que deu anys després, ja un altre cop a Mallorca. En aquella primera estada a Barcelona, va tenir ocasió de tractar-se amb Oller, Matheu i d'altres intel.lectuals -especialment Yxart i Marià Aguiló- que van influir en la seva vocació. De retorn a Mallorca es va dedicar al periodisme i va treballar amb una gran intensitat. Fou redactor del "*Museo Balear*", de Josep Maria Quadrado, que segurament li va fomentar l'interès que ben aviat va sentir per la Història, i va col.laborar a "*La Ignorància*" i "*La Roqueta*". Va participar activament en la fundació de "*La Almodaina*", diari dirigit primerament pel seu pare (des del 1887, data de la fundació, fins

a la seva mort, esdevinguda el 1897; és a dir, dos lustres) i després per ell mateix (des del 1897 al 1905). Des de "*La Almudaina*", segons Carme Arnau, "propugnà una propaganda autonomista, centrada en una vindicació de la personalitat històrica i cultural de Mallorca" (4). L'any 1891 va publicar "*Cosecha periodística*" (5), que aplegava gran part de la producció d'aquesta etapa. L'aparició d'aquest llibre d'obra periodística va coincidir amb la terminació de la seva carrera de Dret, una dècada després d'iniciada, com ja he assenyalat.

L'any següent (1892) és nomenat secretari i després director del Banco del Fomento Agrícola de Mallorca. El 1897 fou mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona, als quals no concorria mai, malgrat que les seves poesies li havien donat ja una certa fama. El 1899 va publicar una de les seves obres més significatives: "*La cuestión regional*" (6), on, en opinió de Gregori Mir, assolix la plenitud del seu pensament que ja apareixia implícitament en aquell primer llibre, "*Cosecha periodística*". (7)

Per acabar aquest esbós bio-bibliogràfic, no complet, de la seva etapa mallorquina, recordem que l'any 1901 va publicar "*Mallorca durante la primera revolució: 1804-1814*" (8), que va obtenir el premi Fermín Caballero de la Real Academia de la Historia; l'any 1903, "*La literatura en Mallorca*" (9), primer intent d'estudiar el procés renaixentista a Mallorca, emprant un mètode semblant a l'adoptat per Taine pel que feia a la literatura anglesa; i el mateix any 1903, "*L'hostal de la Bolla*" (10), tal vegada la seva millor obra narrativa, una crítica de la societat mallorquina de l'època, en to esperpèntic i caricaturesc.

III. La transició de la Renaixença al modernisme

Passem a la qüestió que ens interessa: ¿com va encaixar el pensament d'aquest periodista, historiador i crític en la societat de l'època?, ¿com van acollir els seus paisans el missatge ideològic que transmetien els seus escrits periodístics? Miquel dels Sants Oliver va ser, diguem-ho tot d'una, un precursor en molts aspectes, un impulsor de la transició de la Renaixença al Modernisme. Un home que va dir la veritat, almenys la seva veritat. Ell va confessar que no era altra cosa: "Nada más que un hombre que dice la verdad; que la dice en alta voz, sin componendas, flojedades ni mixtificaciones, sobre asuntos y en momentos de tanta gravedad como los presentes" (11). Amb aquesta veritat per davant, va exercir un periodisme que Octavi Saltor va qualificar de magisteri: "El magisterio de Oliver, periodista al servicio de la verdad del alma de Mallorca, de Cataluña y de España, contará, sin ocaseo alguno, antes con una creciente anchura y precisión de horizontes, en el futuro de nuestro pueblo". (12) Tasca gens fàcil ja que li va correspondre viure una etapa de transició. Al llarg de la dècada del 1890 es va produir en la cultura mallorquina, i balear en general, la fi del cicle de la Renaixença i l'inici del Modernisme. Aquest camí estètic va estar lligat a una profunda renovació generacional en la direcció del moviment cultural: els vells mestres (Josep Lluís Pons i Gallarza, Josep Maria Quadrado, Marià Aguiló, Tomás Forteza ...) havien mort i durant uns anys es va tenir la sensació que

la revitalització iniciada amb el setmanari "La Palma" (1840-41) s'havia aturat. "La Palma", malgrat estar escrit en castellà com era del tot normal i previsible, i com tants d'altres periòdics precursors del renaixement literari d'una llengua, "va produir -opina Josep Melià- conscientment o inconscientment, el clima idoni per al retrobament de la tradició literària autòctona" (13). Miquels dels Sants Oliver diu d'aquesta publicació que "significava la conjunció del amor a la naturaleza y a las tradiciones locales" (14). Però va aparèixer una generació jove que, partint de més amplis plantejaments, va començar a imposar un ritme més intens i dinàmic al quefer cultural illenc. Aquesta nova generació, formada a l'ombra de l'antiga i que es va donar a conèixer a les seves revistes, va fer una valoració global positiva de la feina realitzada pels components de la Renaixença, encara que els acusava de manca d'actualització i d'una excessiva timidesa en la defensa de la personalitat d'un país, encara basada exclusivament en la particularitat lingüística.

Entre els components d'aquesta nova generació destaca el polifacètic Miquel del Sants Oliver, que a més a més va ser el primer en fer la seva aparició. Se'l considera el pare del novell regionalisme mallorquí. Va escriure "La Cuestión regional" perquè servís d'ideari al moviment i, en aquest i altres escrits, per possibilitar l'assoliment d'aquells objectius, va criticar amb decisió i radicalisme la societat mallorquina de la Restauració. Si bé és veritat que aviat van sorgir altres personalitats que es van afegir a les seves idees: el músic Antoni Noguera (1858-1904), el periodista Bartomeu Amengual (1866-1961), el poeta i assagista Gabriel Alomar (1873-1941), el dramaturg Joan Torrandell (1869-1937) i el prosista Félix Escalas (1880-1972). Inmediatament van disposar de mitjans de comunicació propis com "La Roqueta", "Nova Palma", "Figaro", "La veu de Mallorca", "La Ciudad", i sobretot, el diari "La Almudaina", patronejat pel seu pare, com he esmentat, periòdic que mai es va comprometre amb cap de les formacions polítiques de la Restauració i que va seguir una tendència liberal i clarament regionalista, com ho prova el fet que l'actualitat catalana ocupés igual o més espai que la madrilenya.

La ideologia i el projecte cultural d'aquesta generació ha d'enmarcar-se en un context històric determinat per una sèrie de fenòmens polític-culturals decisius: la profunda crisi de la Restauració i del mateix Estat espanyol, sobretot després del desastre del 1898, el progressiu creixement i consolidació del nacionalisme català, i la irrupció i consegüent assimilació dels moviments intel·lectuals i estètica europeus, que representaven una reacció contra el positivisme. Com és sabut, la resposta més enèrgica a aquella situació va ser la que propugnava la necessitat de regenerar el país mitjançant la seva europeïtzació i la seva regionalització, i va ser a Catalunya on aquestes idees arrelaren més profundament. A Mallorca, tot aquest moviment també va tenir una manifestació molt notable, estimulada fonamentalment per la dinàmica nacionalista del Principat. Aquells escriptors van formular una alternativa de modernització global de la societat illenca, tan immobilista per la seva condició geogràfica. Els articles d'Oliver a "La Almudaina" sobre el regionalisme despertaven fortes polèmiques. "Per primera vegada, s'exposava

sistemàticament, a Mallorca, el credo regionalista, autonomista i descentralitzador", escriu Melià. (15).

IV. Una proposta de canvi socio-polític

Els escriptors modernistes mallorquins van formular una alternativa de modernització global de la societat illenca, com hem dit. I decidits a forjar una Mallorca que s'ajustés al seu projecte van organitzar una estratègia d'acció que, si bé es concretava en el camp cultural, no renunciava a oferir propostes de dinamització als diversos sectors de l'illa. Era una estratègia molt ben calculada, que responia a un autèntic plantejament polític dins de la seva tasca d'intel·lectuals. Els autors del llibre "*Cien años de la Historia de Baleares*" (16) han exposat els diversos aspectes d'aquesta alternativa de canvi, així com l'estratègia que van establir per fer-la possible.

1.- Van elaborar un primer "corpus" teòric sobre el fet nacional mallorquí (concebut com una parcel·la amb característiques pròpies, integrada en un àmbit nacional més ampli que abraçava el conjunt de països de parla catalana) i van sistematitzar les raons, tant polítiques com econòmiques o culturals, que justificaven la reivindicació de l'autonomia. La més clara expressió d'això són: "*La cuestión regional*" (1899) i "*Extensió i evolució del catalanisme*" (1901) de M.S. Oliver, i "*Armonización de la corriente socialista con la nacionalista*" (1902-16) de G. Alomar. A més, tant Oliver i Alomar, com Amengual, Torrandell i Escalas, van escriure gran quantitat d'articles periodístics i van dir conferències de divulgació per mostrar als mallorquins la pròpia identitat i recaptar l'autonomia.

2.- Van plantejar sortides a l'estancament econòmic de l'illa, caracteritzat per una situació de subdesenvolupament industrial i de crisi agrària, propugnant establir un règim de concert econòmic amb l'Estat central i organitzar una indústria turística. Van ser precisament M.S. Oliver qui, per primera vegada, va parlar del turisme de manera sistematitzada i des d'una perspectiva de política econòmica en una sèrie d'articles publicats a "*La Almudaina*" (1890). Més endavant, B. Amengual va escriure "*La Industria de los forasteros*" (1903), on proposava la creació d'una entitat per al foment i promoció exterior del turisme. Evidentment, els intel·lectuals modernistes es van preocupar reiteradament del fet econòmic, dedicant-li profunda atenció a les pàgines de les seves publicacions.

3.- Van intentar crear una base sociològica àmplia i heterogènia que s'identifiqués amb el seu projecte i l'assumís. Amb aquest propòsit, es van posar en contacte amb els sectors econòmics i polítics més dinàmics i renovadors; van incitar a la burgesia comercial a convertir-se en classe dirigent davant del caciquisme agrari imperant, i van cercar també l'adhesió dels republicans i de la classe obrera. (17)

Ara bé: pot semblar, pel que hem dit fins ara, que aquesta generació modernista formava un grup sòlidament monolític. No va ser així. Mentre

va dominar la voluntat comuna de modernitzar Mallorca mitjançant el regionalisme i una nova dinàmica social i econòmica, les diferències no es van manifestar agressivament. Però més tard, les seves trajectòries van anar distanciant-se. Gabriel Alomar, per exemple, messiànic i idealista, va defensar un nacionalisme futurista, intentant conciliar-lo amb el socialisme. Oliver, per la seva part, pragmàtic i escèptic, propugnava un nacionalisme d'arrel tradicionalista, encapçalat per la burgesia i es mostrava partidari d'una entesa amb el maurisme conservador. D'acord amb Gregori Mir, Oliver defineix un corrent reformista partint d'aquest supòsit:

1. Catalanisme, però fonamentat en un nacionalisme de caire federal-historicista.
2. Projecció interclassista del nacionalisme, que seria conduït per la dinàmica burgesa.
3. Intervenció hegemònica de Catalunya dins l'Estat espanyol.
4. Fomulació o transmissió d'una teoria política conservadora que pressuposava rebutjar l'integrisme i el tradicionalisme, i allò que ell denominava pseudo-conservadorisme. (18).

Aquest reformisme comportaria una desmitificació de la Història d'Espanya; una crítica de determinats i influents intel·lectuals castellans que havien deixat de banda els plantejaments regeneracionistes, no possibilitant nous objectius per a una societat en decadència, i la proclamació de les millors condicions de Catalunya per a dur a terme els canvis de tot tipus que l'època exigia i que es concretaven en una àmplia i profunda revolució burgesa, conclou Mir. (19).

Les teories regionalistes d'Oliver van ser replantejades, ja en la seva etapa barcelonina, en el llibre "*Entre dos Españas*". (20)

V. Decepció

Oliver era, tanmateix, un avançat, un capdavanter. Per això, el seu projecte renovador no va arribar a port. La societat mallorquina, agrària i sotmesa al caciquisme, es trobava aïllada de la resta del món per uns transports molt rudimentaris, "incomunicada del continent amb el qual mantenia l'efímer contacte setmanal d'un vapor correu -*El Mallorquí* -, amb les seves veles i el funeral de vapor, que, segons Cortada, (suele llevar a Palma carne humana y traer carne cerduna), i els consegüents velers que feien el comerç de cabotatge". (21) Una societat tal resultà impermeable a l'acció modernitzadora d'Oliver i d'aquell grup d'intel·lectuals, de la minoria culta, que no van trobar cap força social que volgués assumir plenament el que ells proposaven. El desengany acabar amb la seva actitud voluntariosa i, un cop convençuts de la inviabilitat de l'alternativa de canvi per ells plantejada, es van desentendre de la realitat insular, almenys en el sentit en què aquesta va deixar de ser l'objectiu primordial dels seus afans, i van cercar en Catalunya la societat receptiva i compensadora que a Mallorca no havien pogut trobar. Oliver va tenir per a ells paraules de gran duresa en experimentar la ineficàcia de la seva acció. "Tenc presa sa resolució de no tornar-se a ficar en res que signifiqui iniciatives, bé per Mallorca, xifladures o quixotismes", diu en una

carta a mossèn Antoni Maria Alcover i Sureda. I afegeix: "De tot quant he fet, segurament molt modest, però també amb una intenció pura i desinteressada que el país no sap comprendre -perquè se compon d'una immensa majoria de venuts o venals- no n'he tret més que escarritjades i ferides desastroses". Era la crisi d'un intel·lectual que no va trobar dins la seva societat els suports necessaris per dur a terme les alternatives que havia elaborat. Aleshores van començar les seves relacions amb Joan Maragall, que li van servir de pont per tramitar el trasllat a Barcelona. Aquella fugida va ser l'últim acte de protesta contra la seva societat. Tot rebutjant un homenatge que un grup d'amics volien fer-li abans de la seva partida, va escriure una carta a Joan Alcover manifestant-li que "més que un que s'en va, me consider un que deu anar-se'n".

I així, materialitzant tals raonaments que sorgien d'una profunda decepció, va abandonar aquell despatx de director de "*La Almudaina*", aquella habitació fosca que havia en el fons de la sala de Redacció, plena d'una espessa fumassa de tabac, i on recordarem sempre aquell home gran, fort, amb la calba incipient i les barbes espesses, negres i dures, tal com inoblidablement el va retratar Màrius Verdager a "*La ciutat esvaïda*". (22)

Aquí a Barcelona, aquell historiador i moralista, com el considera Josep Pla (23), es va convertir tot d'una en una de les personalitats més influents del catalanisme conservador, fins a la seva mort, esdevinguda el 9 de gener del 1920. El desembre del mateix any va ser declarat fill adoptiu de Palma en un acte solemne on Joan Alcover va pronunciar un discurs preliminar, que figura com a prefaci de les obres completes catalanes de Miquel dels Sants Oliver i Tolrà. (24) Potser els seus paisans volguessin fer-li justícia, encara que un poc tard ...

NOTES

- (1) **GAZIEL**, "Vida de M. S. Oliver", a *Vida de periodistas ilustres*, Anuario de la Prensa Diaria de Barcelona, año I, 1923, pp. 117-130.
- (2) **GREGORI MIR** ha publicat dos treballs de pròleg molt interessants a: Miquel S. Oliver: "La Literatura del desastre", Península, 1974; i Miquel S. Oliver, "Història i política", Barcelona, Edicions 62, 1975.
- (3) **JOAN ALCOVER**, "Miquel dels Sants Oliver", a "Obres completes", Barcelona, Selecta, 1951, p. 169.
- (4) **CARME ARNAU**, a la introducció de Miquel S. Oliver "L'hostal de la Bolla / Flors del silenci", Barcelona, Edicions 62, 1981, p. 6.
- (5) **MIQUEL S. OLIVER**, "Cosecha periodística" (artículos varios), Palma, Imprenta de Amengual y Muntaner, 1891. A la "Advertencia" que obre el llibre, llegim: "Al dar a luz el presente volumen, se tuvo como objeto principal el de satisfacer una costumbre establecida al mismo tiempo que una deuda de gratitud para por suscriptores del periódico "La Almudaina", donde han aparecido por primera vez muchos de los trabajos que aquí se reproducen" (p.1).
- (6) **MIQUEL S. OLIVER**, "La cuestión regional", Palma, Imprenta de Amengual y Muntaner, 1899.
- (7) **GREGORI MIR**, a "La Literatura del desastre", p.15.
- (8) **MIQUEL S. OLIVER**, "Mallorca durante la primera revolución: 1804-1814", Palma, Imprenta de Amengual y Muntaner, 1901.
- (9) **MIQUEL S. OLIVER**, "La literatura en Mallorca", Palma, Imprenta de Amengual y Muntaner, 1903.
- (10) **MIQUEL S. OLIVER**, "L'hostal de la Bolla", Palma, Imprenta de Amengual y Muntaner, 1903.
- (11) Recollit a **M.S. OLIVER**, "La literatura del desastre", p.7.
- (12) **OCTAVIO SALTOR**, "El magisterio de Miguel de los S. Oliver" a "Diario de Mallorca", 19 de febrer de 1956, p.5.
- (13) **JOSEP MELIÀ**, "La Renaixença a Mallorca", Palma, Daedalus, 1968, p.36.
- (14) **MIQUEL S. OLIVER**, "La literatura en Mallorca", p. 17.
- (15) **JOSEP MELIÀ**, op. cit., p. 177.
- (16) VV.AA., "Cien años de la Historia de Baleares", Palma, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Baleares ("Sa Nostra"), 1982.
- (17) **Ibidem**, pp. 184-185.
- (18) **MIQUEL S. OLIVER**, "Història i política", p.10.
- (19) **Ibidem**.
- (20) **MIQUEL S. OLIVER**, "Entre dos Españas", Barcelona, Gustavo Gili, 1906.
- (21) **JOSEP MELIÀ**, Op. cit., p. 11.
- (22) **MÀRIUS VERDAGUER**, "La ciutat esvaïda", Palma, Moll, 1974, pp. 145-146.
- (23) Vid. **JOSEP PLA**, "Un senyor de Barcelona", Barcelona, Destino, 1966 (4ª edició).
- (24) **MIQUEL S. OLIVER**, "Obres catalanes", Barcelona, Il·lustració Catalana, 1910-1922.